

Zuidlijn op zoek naar het rauwe randje

Verslag van SpoorKennis

4 jaar lessons learned Zuidlijn

Dinsdag 11 december 2018

Het Werkwarenhuis in 's-Hertogenbosch, een voormalige veevoerfabriek, vormde een passend decor voor een avond SpoorKennis als afsluiting van het project Zuidlijn. De locatie die als creatieve hotspot ruimte biedt aan creativiteit en experiment, zorgde voor een naadloze aansluiting op het thema van de avond. Met gastsprekers Harry-Jan Bus, Bert Dirrix en Frits Philips werd er terug- en vooral vooruitgekeken naar de geleerde lessen tijdens het traject. De conclusie die aan het eind van de avond het sterkst bleef hangen was dat de kracht van cultuur bij stedelijke ontwikkeling niet onderschat kan worden. Een conclusie die door Zuidlijn optimaal werd gebruikt om nieuwe energie te laten stromen door de onontgonnen spoorzones. Een place-makingstrategie waar intussen de vruchten van worden geplukt. De spoorzones van de B5-steden zijn in korte tijd ontwikkeld tot kwalitatieve verblijfruimtes die een rijke toevoeging vormen aan de bestaande publieke ruimte. Deze ontwikkeling resulteerde in een gentrificatieproces die de komst naar de spoorzones van onder andere bibliotheken, theaters, restaurants en vastgoedinvesteerdere inleidde.

Zuidlijn ontstond nadat er door regio Noord-Brabant een gooi gedaan werd naar de titel Culturele Hoofdstad 2018. Dit na het besef dat de spoorzones in Brabant de ruimte en een potentieel hadden om uit te groeien tot spannende en edgy stadsdelen. Om dit potentieel te benutten werd er, naast projecten met onder andere games, food, LARP en poëzie, hoog ingezet op een actieve samenwerking met de aanwezige *urban scene*. Deze *urban scene* is door kartrekker Ruth Giebels als volgt omschreven:

'Skateboarding, freerunning, graffiti, storytelling, nieuwe horecavormen, food... vul maar aan. Urban-mensen zijn zeer actief en denken vaak in mogelijkheden in plaats van onmogelijkheden het gaat vooral om dingen uitproberen. Ik noem het de urban way of working'

In de deelnemende steden Breda, Tilburg, 's-Hertogenbosch, Eindhoven en Helmond werd tijdens het place-makingproces het gesprek aangegaan met deze aanwezige *urban scene* en werd de uitdaging geboden om zich in te zetten voor de Zuidlijn. Dit alles om een sterk weefsel te laten ontstaan tussen de verschillende steden.

Bertwin van Rooijen was betrokken bij de start van Zuidlijn en sprak over het geheim van place-making (een woord wat hij eigenlijk zelf liever niet gebruikt). Vijf jaar geleden kwamen de gemeentelijke programmamanagers van de spoorzones bij elkaar en drong het besef door dat er goud in handen was, het potentieel van ruimte en energie. Ruimte niet zo zeer in de fysieke zin

van het woord maar vooral ruimte voor experiment. Van Rooijen stelde vast dat het vasthouden en koesteren van deze energie essentieel is voor een succesvolle stedelijke ontwikkeling. Door dit in te kaderen werd het mogelijk een groep mensen te verzamelen die een perspectief in het gebied zagen. Het actief opzoeken van deze energie, waardoor het gevoel ontstaat dat er ruimte is om te experimenteren, is de eerste stap naar gentrificatie. Het stimuleren van een flow waardoor een plek aantrekkelijk wordt, of beter gezegd, aantrekkelijk wordt gemaakt. Beginnend van de pioniers die vertrouwen hebben in het gebied tot aan het grote geld wat binnenkomt nadat de plek zijn potentieel heeft bewezen. Op de vraag hoe deze pioniers in een ontwikkelde zone staande blijven gaf Harry-Jan Bus een antwoord.

Wat te leren van Katendrecht?

Harry-Jan Bus, oprichter van het Walhalla theater en pionier van Katendrecht, heeft, als voortrekker in de ontwikkeling van deze voormalige rosse buurt, Katendrecht in een aantal jaren weten te transformeren van een no-go area tot een zeer gewild uitgaansgebied met uitzicht op de Kop van Zuid. Zijn speelveld ligt weliswaar niet in de regio van project Zuidlijn, maar op het schiereiland Katendrecht in de Rotterdamse Nieuwe Maas. De insteek van zijn verhaal was dan ook duidelijk, als gentrificatie ervaringsdeskundige was het aan Bus om de deelnemende spoorzones te waarschuwen voor de partijen die na het succesvol place-makingproces het gebied willen 'uitbuiten' en deelde zijn ervaringen om Zuidlijn voor te laten sorteren op de volgende fase: het behoud van het behaalde resultaat.

Een terugkerende vraag bleek hoe de creatieve sector zich kan verdedigen tegen de belangen van de partijen met het grote geld, de stijgende grondprijs en de wankele huurcontracten. Zoals bekend kunnen de onafhankelijke kunst- en cultuurprojecten zich individueel moeilijk weren tegen dit geweld. Bus pleitte er dan ook voor om de handen in een te slaan. Deze oplossing ontstaat in Katendrecht in de vorm van een coöperatie. Dit gaat het gebied behoeden van de verkoop van het vastgoed aan de hoogste bidder, zonder de relatie van eigenaar-vastgoedobject in acht te nemen. Samen met een welwillende beleidsambtenaar zijn er afspraken gemaakt over de formule van deze coöperatie. Er is een beleid opgesteld waarin de 'eigenaar in de zaak-formule' wordt benadrukt om de passie van de eigenaar en de locatie te garanderen. De cultuursector wordt bijgestaan door een huurvoorwaarde gebaseerd op drie C's (cultuur, creatief, culinair). Uiteindelijk blijkt dit het ei van Columbus. Een manier van werken waar de passie en energie van het stadsdeel op papier werd vastgelegd. Met een culturele sector als katalysator van de gentrificatie, maar wel met de rugdekking van een bestuurlijk orgaan.

Permanente tijdelijkheid

De stap naar het succesverhaal in de Eindhovense wijk Strijp S was na deze conclusie snel gemaakt. Jos Roijmans besprak de start van deze ontwikkeling en benadrukte als belangrijk startpunt het stimuleren van experiment en het genereren van ruimte in een vroeg stadium. In de jaren 90 van de vorige eeuw heeft Eindhoven moeten revalideren van het verlies van twee grote economische pijlers in zijn ontstaansgeschiedenis. Philips is vertrokken naar een voor hen gunstiger vestigingsklimaat en de DAF viel om. De fabrieken van Philips waren omheind en werd gekscherend 'de verboden stad' genoemd. Via de lobby voor *Eindhoven Brainport* zijn de lege panden van Philips overgenomen en vroeg gevuld met creatievelingen die het gebied nieuw leven inbliezen. Deze ontwikkeling resulteerde in het Strijp S wat we nu kennen, een dynamisch gebied met ruimte voor cultuur, *urban sports* en wooncomplexen voor de volledige woonladder.

De transformatie van de oude Philips fabriekspanden is onder andere door de Eindhovense architect Bert Dirrix begeleid en beschreef de ontwikkeling van Strijp als een zoektocht naar een

'permanente tijdelijkheid'. Met deze tijdelijkheid doelde Dirrix vooral op de energie die vrijkomt in de geladen gebouwen van Philips, voor vele ondernemers een enorme inspiratiebron. Deze energie moet worden vastgehouden en tot een permanent kenmerk van het gebied verheven worden. Zonder de identiteit van de typerende Philipsgebouwen aan te tasten werden het Klokgebouw en de Anton en Gerard met succes aangepast naar de eisen van een moderne maatschappij. Deze renovatie voorkwam dat deze karakteristieke gebouwen uit het Eindhovense landschap zouden verdwijnen en het homogene en platgeslagen landschap van de binnenstad van Eindhoven te herhalen. Hiermee refereerde Dirrix op de problemen die de binnenstad momenteel moet zien te overkomen. De ontwikkeling van Strijp S heeft er in ieder geval voor gezorgd dat de binnenstad grondig en met een nieuw perspectief wordt bekeken. Of deze relatie met het bruisende Strijp S zorgt voor een kannibalisering van de binnenstad of dat een verschuiving van het epicentrum van Eindhoven wordt voorkomen, moet de tijd uitwijzen.

De brute industrie en de daarbij horende architectonische expressie van de spoorzones van de B5 is in de ogen van Dirrix een zegen. Met een speling op '*When it's functional, it's beautiful*', een uitspraak van de Portugese architect Álvaro Siza, benadrukte hij deze gedachte. Aan het functionele uiterlijk van de spoorzones wordt dus weinig veranderd. Niet zozeer vanuit economisch oogpunt maar vanuit de preservatie van het karakter van de stad. Elke wijk in een stad reflecteert een zekere tijdperiode en dat is overtreffend rondom de spoorzones. De industriële panden laten als een ring in een boom zien hoe de stad zich in de loop der jaren heeft ontwikkeld. Strijp S is met zijn fabrieksgebouwen een zeer belangrijke ring in de geschiedenis van Eindhoven en het behouden van dit beeld is essentieel om de herinneringen van de succesvolle Philipsperiode in leven te houden. Als architect benadrukte Dirrix de essentiële balans van beeldbehoud en functionaliteit met het hameren op de kwaliteit van de plint en de openbare ruimte. Een eis die ervoor zorgt dat de oude fabriekshallen van Philips herinneringen oproepen maar wel zijn aangepast naar de eisen van de huidige gebruikers.

Meerdere waarheden

De avond werd afgesloten met een activiteit van *the School of life*, een organisatie die actief op zoek is naar antwoorden op de vragen die niet aanbod komen op school. Frits Philips, kleinzoon van, begon met een interactieve creatieve opdracht met de zaal, dit om de constante interne dialoog te laten ervaren wanneer iemand zich door een creatief proces worstelt. Het uitstellen van het waardeoordeel en meerdere waarheden toelaten tijdens dit proces was de alom beaamde oplossing tot succes. Een les die tijdens de afsluiting van de avond meteen worden toegepast. De avond werd namelijk omlijst door een tweetal *urban acts*. Deze acts gaven eigenlijk de beste samenvatting van het lessen die geleerd zijn tijdens het project: Wat is de rol van cultuur wanneer de rauwe randjes van de stad opzocht worden om deze te transformeren tot ontwikkelde stadsdelen en wat is de rol van de beleidsmakers wanneer deze samenwerking wordt aangegaan?

De eerste urban act van modern danseres Nina Dumoulin, die speelde met een combinatie van beeld en geluid en haar dansvorm wacking, was een opmaat voor de afsluitende rap act van project Vuist, uitgevoerd door Zeno en Keje. De situatie die ontstond tijdens de rap was kenmerkend voor de mogelijke problemen in een place-makingproces: aan de ene kan de experimenterende *urban-mensen*, actief zoekende in hun eigen culturele domein, aan de andere kant de beleidsmakers, met hun eigen waarheden, die wat ongemakkelijk op hun stoel heen en weer bewogen en zich soms geen raad wisten met de *urban scene*.

Een discrepantie die door Zuidlijn, onder begeleiding van Ruth Giebels, in een vroeg stadium is getackeld. Vanaf het begin werd de urban scene op waarde geschat en werd de dialoog

aangegaan om opzoek te gaan naar de verschillende waarheden in de stationsgebieden. Dit hielp bijvoorbeeld de Brabantse skatehallen Area 51, Hall of Fame, World Skate Center en Pier 15 tot het uitgroeien van een plek met Europees aanzien en met de kwaliteit om kwalificatiewedstrijden te organiseren voor internationale kampioenschappen. De *urban scene* en het bedrijfsleven sloegen hun handen ineem om vanuit hun eigen kracht de ontwikkeling van het gebied te stimuleren.

Echter zal niet iedereen rondom deze *urban scene* zich gelukkig prijzen met de bemoeienis van beleidsmakers. Sommige zullen vertrekken uit het gebied, opzoek naar de volgende onontgonnen rauwe rand van de stad, om hier vervolgens verder te gaan met experimenteren. Dit zal uiteindelijk leiden tot het herhalen van het hele gentrificatieproces. Toch is de ontwikkeling van spoorzones en de beschermde rol van de *urban scenes* erg waardevol gebleken in de al verder gevorderde gebieden. Ter illustratie, de spoorzones van Tilburg, 's-Hertogenbosch en Breda die intussen met hun rappe ontwikkeling Eindhoven in de nek hijgen. Nu nog hopen dat Helmond op kleinere schaal kan meeliften met het rappe tempo ingezet door de grotere medespelers.

**Verslag van
Luuk Thijssen, 11 december 2018**